

Огњен Крњаја

ПРАВДА

Несретни младић није могао имати више од двадесет година. Његова наборана кожа са накомстрешеним длакама подсећала је на гушчију. Лежао је на леђима у песку, лицем окренутим ка небу. Уста беху полутоворена, а на уснама и око ноздрва скорела се мрежаста слуз. У расколоченим очима више није било ни светлости ни живота.

Нагнут над телом младог утопљеника, граничар Милан Фелбада замишљено је посматрао бледо и укочено лице.

- Кад' сте га нашли? - упитао је гледајући и даље у леш.

- Јован је каз'о да су га нашли још изјутра! - мушкарац у фелдмонтур униформи аустријске граничарске пешадије стајао је иза Фелбаде, и у руци држао двоцевну мускету. - Извукли су га из плићака, и метли ту!

Фелбада ћутке климну главом. Широки обод његовог црног шешира бацао је сенку на лице оштрих црта. Подигао је главу и погледао ка небу. Сунце беше високо, што је значило да је леш боравио на сувом већ неколико часова. Петнаест година граничарске службе и војничког живота научиле су га да обраћа пажњу на детаље, и не жури са закључцима. Као и сваки оштростелац, морао је имати оштро око и мирну руку, било да је у њој држао двоцевку, пиштољ, ханџар или нож. Колико се само лешева нагледао за све ове године ратовања, више ни сам није знао. Али, кад год би угледао леш младог, још несазрелог мушкарца, у њему би тињао неки бес. Иако се на његовом лицу нису могле видети никакве емоције, осећао би како му дах у грудима гори, а десна шака неконтролисано подрхтава. Нека врелина, попут грознице, нагрнула би му на лице.

- Нема на себи никаки' други' рана... - рече Фелбада више за себе након што се придигао - Зацело је 'тео да преплива реку...

- И ја би' тако каз'о! - мушкарац у фелдмонтур униформи је погледао ка другој обали реке Саве. - Бе'о

је од Турака, ал' није мог'о да исплива... Несретник!

Фелбада је и даље гледао у тело утопљеника. Носио је просту, сељачку одећу од грубог сукна. Боса стопала и дланови беху умрљани блатом које се скорело на јулском сунцу. Дубоко је уздахнуо и поновио.

- Несретник...

Потом је погледао ка другој обали реке обрасле густом шумом. Тамо није било граничарских чардака као на аустријској страни. Тамо су почињали Османско царство и Оријент. Још од зимус, на другој обали беснела је буна на дахије. Сада, уочи Преображења, буна је прерасла у општи устанак против турске власти. Пламен незадовољства је дукнуо у велики огањ, и ватра се незадрживо ширила кроз Мачву и Шумадију. Фелбада је био добро упознат са збивањима у Београдском пашалуку. Радећи за богатог митровачког трговца Димитрија Пуљевића, већ дуже од годину дана тајно је пребацивао оружје и барут својим сународницима јужно од Саве и Дунава. Тог пролећа, код пограничног шанца Кленак, једне ноћи преко реке је пребацио први устанички топ и тобџију.

Мушкарац у фелдмонтур униформи иступи један корак напред. Константин Бабић, граничарски каплар из шанца Кузмин, био је мршав и висок човек, кошчатих рамена. Уз Фелбаду, био је један од најбољих оштрострелаца у целој Петроварадинској регименти.

- Ово смо нашли код њега... - почео је невољно Бабић и пружио Фелбади једну мускету. - За цев је био везан канап и намотан око појаса... Валда је сиромаш мислио да ће је тако пренети преко! Очито није 'тео да је остави...

Фелбада је узео оружје и са њега скинуо трагове осушеног блата. Могао је одмах видети да је оружје старо, истрошено и скоро неупотребљиво чак и за неког много искуснијег ратника.

- Од мене је није добио! - промрмљао је себи у браду. - Пуљевић није преко реке слао овак'е...

- Погледај кремен, Милане! - прекиде га Бабић.

Фелбада је примакао мускету лицу и затим се наmrштио. На табану је био спуштен ороз, а испод њега оно што је преостало од лошег кремента, који се сломио

при окидању. Заправо, то и није био прави кремен. Двојица граничара упутише један другом сумњичаве погледе. Обојици беше јасно да младић није ни стигао да запуца.

Фелбаба је сажаљиво погледао у леш. Готово је могао да види како младић из своје плетене торбе, у којој је до скора носио хлеб и сир, вади папирне фишке. Дрхтавим прстима примакао је врх фишке у уста, а потом зубима одгризао врх. Сећајући се свега чему су га старији другови научили, напунио је мускету и запео ороз. Док су се у њему мешали страх и усхићење, уперо је цев у правцу турских јањичара. Уместо да нишани, неискусно је склопио очи и окренуо главу у страху од пламена барута за потпаљивање на табану. А затим, шок. Уместо заглушујућег пучња и наглог трзаја, могао је само да чује злокобно - Клик! Не схватајући шта се десило, у налету панике и страха, младић је потрчао према реци. Од мускете, за коју је знао да је купљена у Ђесарији тешком муком, није планирао да се растане. Знао је и каква га казна чека од свог четовође ако буде бадио драгоцено оружје. Везао је канап за цев, а други крај обмотао око струка. Скочио је у реку у наду да ће испливати на другу обалу и код своје браће у Срему пронаћи спас од турског ханџара. Али, узалуд.

- Је л' сте овак'е мускете налазили и раније? - упита Фелбаба.

- Да! - Бабић потврдно климну главом. - Исто су биле старе и истрошене! Како су и' служиле, тако су и прошли пред Турцима! Исто к'о и они до пола набијени фишеци...

- Те старе мускете су могли купити само од једног човека! - у Фелбабином гласу се осећала горчина.

Прешао је руком овлаш преко својих смеђих бркова а онда погледао Бабића право у очи.

- Од Тодора Радановића!

- Јес' вала! Тај нитков продаје рђав барут и старо оружје од како је буна почела! Само... Бабић застаде и на час се окрете ка двојици граничара из Кузмина који су стајали подаље. Стишао је глас, као да се плашио да би га могли чути.

- По ономе што смо чули, спреман је да прода барут и Турцима!

После тих речи, на Фелбабином сувом лицу, избораном од сунца, ветра и година војничког живота,

поново се видео налет беса. Стегао је јаче мускету коју је држао у рукама. Од како је буна почела, устаници су оружје и барут куповали у Срему од трговаца. Међу њима је било и оних који се нису само водили сопственом рачуницом него су помоћ слали из патриотских побуда, попут Фелбабиног газде Димитрија Пуљевића. Ипак, било је и људи који су гледали да на сваки начин дођу до зараде па макар и на уштрб муке својих сународника. За њих та муке није значила ништа.

Куповали су старо оружје по Провинцијалу, и продавали га устаницима по вишеструко већој цени. Продавали су и до пола напуњене фишке и барут измешан са песком. Један од таквих трговаца био је Тодор Радановић из Митровице. Последица његове трговине беху скорашњи порази устаника по Подрињу, Јадру и Мачви. До Димитрија Пуљевића, стизале су притужбе устаничких вођа те је стога одлучио да пошаље свог најпоузданијег човека да испита целу ствар.

- Ви пријавите вашем оберлајтнанту шта сте нашли и предајте му ову мускету! - рече Фелбаба враћајући оружје Бабићу. - Кад' то буде чуо, предузеће мере!

- Хм, шта вреди, Милане! - Бабић заврте главом са тужним изразом лица. - Онај ће унцут о'ма долетити у Кузмин! Све ће поткупити и затајити к'о и до сад' што је радио!

- То и 'оћу! - одговори Фелбаба.

Бабићу се учинило да су за тренутак Фелбабине смеђе очи засијале неким чудним сјајем. Осетио је како му низ кичму прошла језа.

- Нек госн' Радановић долети у Кузмин, тим пре! Наумио сам да се с њиме сретнем!

*

Фелбаба је стајао у хладу липе, ослоњен на стабло, прекопута официрске куће у Кузмину. Због врућине, скинуо је свој дуги, маслинасти капут и пресавио га преко руке. На глави је и даље носио црни шешир широког обода, који је бацао сенку на његово лице. Осећао је како му капљице зноја цуре низ леђа и натапају сукнену кошуљу. Цокнуо је језиком, и у себи опсовао што му је чутурица са дудињаром празна. Од како се вратио кући пре четири након тешког рањавања на фронту, пио је све више. Ракија није могла да реши његове проблеме али је, барем за тренутак, ублажавала недаће самачког живота, немаштину, и ратне трауме

због којих је све више патио. Када би се ноћу будио из кошмара који га је враћао у ратне страхоте, ракијом је ублажавао несносну главобољу, и умиривао десну руку која је неконтролисано дрхтала.

Спарину јулског дана, прекидала је дечија галама из суседног дворишта и отегнуто мукање крива. На главној улици није било пуно света. Испред официрског стана стајала су запрежна кола. Два упрегнута коња пасла су траву покрај пута. На колима, седео је један мушкарац, наслоњен на своја колена. Носио је нови, смеђи шешир, белу сукнену кошуљу и плави појас око струка. С времена на време руком би отерао муве око себе привучене коњском балегом.

Од како га је препознао, Фелбаба није скидао поглед са њега. Био је то Наум Копчалић, граничар из Мартинаца и ветеран Француских ратова. Попут Фелбабе и многих других беспослених граничара који су се нашли у служби богатих трговаца, и Копчалић је понудио своје услуге и умеће ономе ко је био спреман да му плати. Фелбаба је добро знао да је граничар из Мартинаца прекаљени борац, и ће она два пиштоља што му беху заденута за појасом употребити без размишљања против свакога ко се испречи на пут његовог газде. На крају крајева, за то је и био плаћен.

Дрвена врата на улазу у двориште прекопута се отворише, и на улицу изађе Константин Бабић. Иако је био у фелдмонтур униформи није код себе имао никакво оружје. Дугим корацима је прошао поред запрежних кола и у знак поздрава климнуо главом Копчалићу. Никакв одговор није добио. Бабић је дошао у хлад липе, где је стајао и његов пријатељ.

- И? - Фелбаба упитно подиже браду. - Шта велиш?

- Барут држе скривен у потесу Капетанове Греде, код једне колебе - Бабић дубоко уздахну као да се ослобађа тешког терета. - Скривен је у бурадима, ал' после разговора са оберлајтнантом мораће да га пребаце даље, да га наше патроле не нађу.

- Како ће то извести?

- Пренеће барут у цакове, Радановић има 'артије са печатом да је то све жито...

Натовариће на чамац прексутри дан и спустиће барут реком до чардака Банов брод...

Кузмински граничар застаде за тренутак. Погледао је невољно у Фелбабу.

- Тамо ће га кроз пар дана пренети преко, и прода-

ти Мус-аги Фочићу!

- Хм, је л' то исти барут за који је Ђурчија дотер'о ону силну стоку на митровачку скелу?

- Тај исти!

Фелбаба се окренуо ка официрском стану и скупипо очи.

- Ондак, треба и' чекати негде између Полоја и Бановог брода... - рече замишљено, више за себе, као да у својој глави кује план.

Константин Бабић се примакао ближе. У гласу му се осећала већа нелагода него раније.

- Милане, мани се о'ма тога што си наумио... Ти не можеш ништа учинити!

Бабић хтеде још нешто рећи, али у том тренутку на капији дворишта официрског стана појавио се један мушкарац. Био је средњих година, висок и мршав. Носио је прслук без рукава од тамне чоје, на ногама кожне ципеле, а на глави шешир танког обода, накривљен мало на страну, по кицошки. Око високо подигнутог оковратника беле кошуље беше везана тамна марама. Проседи дркови били су му уредно потресани и уфитиљени. Погледао је лево-десно низ улицу а онда заповеднички руком дао одсечан знак Копчалићу који је седео на колима. Попео и сео крај њега.

За тренутак, окренуо се ка хладу липе где су стајали Фелбаба и Бабић. На сувом, као од туберкулозе испијеном лицу, могла се видети срџба. Тодор Радановић очито беше незадовољан што је морао мењати план и пребацити барут на сигурно. Зурио је у двојицу граничара својим светлим очима, а затим је промрмљао нешто себи у браду.

Фелбаба га је посматрао скупљених очију. Лихвар и дерикожа који се богатио на народној муци. Када је Ђорђе Ђурчија дигао Јадар и Рађевину на дуну, Радановић му је преко својих људи обећао барут и олово. Као исплату, Ђурчијини хајдуци су на митровачку скелу дотеривали говеда и свиње сакупљене од мацванских сељака. Знајући да је Ђурчија у завади са Јаковом Ненадовићем, Радановић је барут понудио Мус-аги Фочићу. Турчин је спремно дочекао такву понуду јер је већ одавно ковао планове да пређе Дрину и врати се у шабачку тврђаву.

Копчалић ошину коње и кола одоше низ друм.

- Сасушио се од злобе, да Бог да! - Бабић бесно фркну.

- Што му се неко из Кузмина не испречи, нег' га пуштате да ради шта 'оће? - Фелбабин глас овога пута беше оштар попут ороза на мускети.

- А, шта да радимо, Милане? Вид'о си как' је решио све код оберлајтнанта! Свугде је стиг'о да подмаже сребром и златницима! Биле су лоше године, жетва слаба... Многи су се задужили код њега! А, од Радановића гори лихвар нема! Она трговина прекопута је његова, и скоро сви из шанца су узимали робу на вересију! Сад, ко му се замери ето ти добош пред кућу... Тако овде у Кузмину, тако и у Мартинцима, и Митровици...

- Је л' си и ти узим'о робу на вересију? - упита Фелбаба гледајући за колима.

Бабић не рече ништа и погну главу попут човека који са стидом гута своју муку.

- Таки' људи к'о што је Радановић би и са црним ђаволом шуровали! Продаће и рођену мајку ако устреба! Брига њега и за народну муку и за оне несретнике што и' турска сабља сече. Ама...

Кузмински граничар ту застаде и поново погледа у свог саборца из Бановаца.

- Ама, вид'о си како је прош'о код оберлајтнанта! Тако би сутра прош'о и на суду! И шта смо ми прости солдати могли да учинимо? Шта!? Нико му ништа не може...

Фелбаба је ћутао. И без Константина Бабића сазнао је довољно о пословима Теодора Радановића да би могао своме газди да поднесе извештај. Иако прост солдат, Фелбаба је добро знао како ствари стоје. Знао је јако добро да и поред свих доказа Димитрије Пуљевић неће моћи ништа да уради. Бабић је био у праву јер чак и када би стигао до суда, Радановића не би сустигла правда. И овде, у Кузмину, била је довољна једна врећица сребрњака коју је спустио на оберлајтнантов сто да све падне у заборав, и да себи купи пар дана како би пребацио барут на сигурно. Да оберлајтнант није узео то сребро, узео би на неко други на вишем положају. Тако су ствари стајале у аутократском и корумпираном свету Војне границе. Обичним људима је преостајао само бес који би им нагризао душу.

Фелбаба подиже браду као да хтеде нешто рећи, али само одмахну главом. Стресао је прашину са свог пресавијеног капута који је заударо на зној и јак дуван.

- Знаш 'ди је свињарска колеба Николе Будимчеви-

ћа? - упитао је Бабића гледајући и даље у капут.

- Знам, тер'о сам свиње тамо крај реке...

- Ондак дођи тамо прексутри дан у зору! Пре тога осмотри друм када овај акреп крене по барут! Да не би било сумњиво поведи двојицу људи са собом, ал' пази... нек' буду поуздани...

Бабић заврте главом и гласно цокну језиком.

- Милане, мани се тога већ једаред! Не можеш ти сам ништа учинити! А ја не могу... имам децу, и дугујем за ту робу...

- Ништа ти нећеш чинити, не дој се! - Фелбаба је већ кренуо. - Само дођи 'ди сам ти каз'о...

Константин Бабић болно уздахну.

- И да га убијеш нећеш ништа добро донети! Так'и људи су к'о коров! Одсеци га једном и опет ће наново изникнути! Мењаће се цареви, чиновници, официри, ал' лихвара и крвопија к'о што је Радановић биће увек, и свугде! Док је народа биће и њи'!

Фелбаба је наставио да корача удаљавајући се од хлада липе.

- Прекосутри дан, у зору! - рече не окренувши се.

*

Тога јутра, Константин Бабић је кренуо са двојицом граничара према чардаку Полој. Фелбабу је пронашао на договореном месту, код свињарске колибе близу обале. Када је Бабић наишао, бановачки граничар је седео и скупљених очију, као у неком полусну, замишљено гледао у жар који је заостао од логорске ватре. Око жара биле су тканине натопљене овчијим лојем помоћу којих су граничари ноћу растеривали комарце у шуми. Крај Фелбабиних ногу беху чутурица са дудињаром и двоцевка оштрострелаца.

- Радановић оде колима до Капетанове греде! - рече Бабић. - Чим натоваре барут у цакове, спустиће се реком! Има код себе написане 'артије да је у цаковима жито!

Фелбаба на те речи климну главом. Узео је чутурицу и отпио добар гутљај. Осетио је како му слаткаста течност пече језик, а затим и топлину која се слива низ грло. Одмахнувши главом, као да тера несаницу од себе, полако се придигао и узео своју двоцевку. Видевши оружје у његовим рукама, Бабић за тренутак осети нелагоду. То исто оружје виђао је у рукама свог пријатеља када су заједно војевали против Француза

на Рајни и по Баварској, бранећи част и круну Хабзбурговаца. И кад год је бановачки граничар потегао то прецизно и убојито оружје, уследила је нечија смрт.

- Но, добро! - рече мирно Фелбада. - Ондак да и ми кренемо!

Бабић хтеде још нешто рећи у знак противљења, али видевши одлучност у очима и кораку свог пријатеља, одустао је од те намере.

Тројица кузминских граничара, у фелдмонтур униформама, и један Бановчанин у цивилној одећи, пробијала су се кроз росом натопљено растиње према обали реке. На том потесу, до реке није водио ни један уређен пут. Јутро беше мирно и још увек прохладно. Зрикци су утихнули, а ноћне птице занемеле, док се Сунце лењо дизало изнад ритске шуме на другој обали. Граничарски чардак Полој био је довољно далеко да их стража не примети. Стигли су до једног брежуљка на самој обали. Ту се налазила једна врба, чије је стабло расло укриво, а крошња се спуштала ка води. Са тог места се пружао одличан поглед на реку.

Нису морали дуго да чекају. Убрзо је из правца чардака наишао велики чамац. Двојица мушкараца, вероватно унајмљени негде у Провинцијалу, веслали су сваки са своје стране. На крми је седео Наум Копчалић а на прамцу, испред натоварених џакова мушкарац у црном прслуку и са шеширом танког обода на глави. И са те удаљености, од преко две стотине корака, Фелбада и кузмински граничари могли су да препознају Тодора Радановића. Ипак, сва четворица су ћутали, чекајући да чамац приђе што ближе. Најзад, Фелбада се окренуо ка Бабићу.

- Константине, ви ме чекајте о'де! - говорио је полако а израз лица му остаде непромењен. - Ви с овим немате ништа, и немојте се мешати!

Када је Фелбада кренуо ближе обали, Бабић пође са њим.

- Стани, Милане! Чекај, не чини лудост! Нећеш ништа променити тиме...

Изненада, бановачки граничар се окрете и погледи им се сусретоше. И онда је Константин Бабић у тим смеђим очима могао да види све. Видео је оног младог устаника који се утопио у покушају да преплива реку, и његове другове који су пострадали због неисправног оружја и рђавог барута, и сељаке из Мачве који су давали своје свиње и стоку у бесцење на митровачкој

скели, и све оне граничаре који су дуговали новац у Кузмину. И више ништа није могао да каже. Или, није желео. И она двојица граничара остадоше неми и непомични, као да су управо угледали чету француских гренадира како им јуришају у сусрет са истуреним бајонетима.

Фелбада је стао поред врбе на брежуљку. Чамац је и даље био прилично удаљен. Потом је принео једну руку устима и повикао на сав глас.

- Тодоре Радановићу!

Четворица мушкараца у чамцу се тргоше и погледоше у његовом правцу. Она двојица стадоше са веслањем. Копчалић се придигао и положио десну руку на пиштољ за појасом, али беше свестан да је на тој удаљености оружје бескорисно. На прамцу, Тодор Радановић је и даље седео, гледајући у правцу обале. Засигурно је био изненађен, јер је очекивао да након договора са оберлајтнантом у Кузмину неће бити никаквих проблема око пребацивања барута.

Фелбада је стајао непомично. Као да је желео да га они из чамца боље осмотре, и запамте у вечности. Потом је подигао своју двоцевку и напео ороз. Иако је двоцевка оштрострелаца због горње ижљебљене цеви била далеко прецизније оружје од стандардних пешадијских мускети, удаљеност овога пута беше велика чак и за прекаљаеног стрелца. Али, Фелбада није нишанио ни у једног мушкарца, већ у џакове послане једне преко других на средини чамца. Одјекнуо је пуцањ, а за њим и заглашујућа експлозија. Чамац нестаде у дљеску и облаку белог дима. Комади дрвета одлетоше високо у вис, а затим падоше по површини воде попут кише. Од силине експлозије затресле су се крошње дрвећа на обали, и јато дивљих патака панично излете из свог заклона. Ехо се пронео кроз шуму попут грмљавине.

Када се бели дим мало разишао, на површини воде више није било ни чамца ни људи. Попут сваког исушног стрелца, Фелбада је још неко време стајао поред стабла врбе и посматрао учинак свог пуцања. На крају се окренуо, и са неописивом хладнокрвношћу, као да је малопре испалио пуцањ током вежбе на бановачкој шицари, вратио до кузминских граничара који су га чекали у заклону.

- За име Бога, Милане! - Бабић је једва изустиио. - Шта то учини?!

- Нема једа, Константине! Мус-ага неће добити обешани барут! - Фебадино лице беше мирно. На њему се нису могли распознати ни срџба нити радост.

- Вратите се натраг у Кузмин тим пре! Идите у дућан и узмите шта вам треба од робе, пре но што из Митровице дођу чиновници и заплене све што се затекло од Радановића... Веруј ми, дуго сам у служби код Пуљевића, знам како то иде... А, за дугове се не брините! Нема више ко да и' наплати!

Видевши пребледело Бабићево лице, бановачки граничар се још једном окрете ка реци.

- Радановић је каз'о да носе жито, им'о је и папире за то и печат. Сад, у џакове су сакрили барут... Сви сте вид'ли да он и Наум Копчалић пуше луле. Можда се неком смак'о жар и пао на плетени џак, прогорио и ето... Ђаво ће га знати! Ви сте наишли кад је већ пукло!

Потом је прошао поред кузминских граничара и запутио се ка месту где је претходне ноћи логоровао.

- Што и' поби, аман?! - Бабић је смогао снаге да поново упита уз уздах.

Фелбаба тада застаде у месту и нагло се окрете. Гледао је Бабића право у очи, али у његовом погледу није било срџбе.

- Побила и' правда! - бановачки граничар је то изговорио полако, наглашавајући сваку реч а затим се окрете и настави даље.

Двојица кузминских граничара нису пустили ни гласа. Да ли због страха, или зато што су Фелбабин поступак сматрали праведним чином, више није било ни важно. Константин Бабић је рукавом униформе обрисао хладан зној са чела и још једном погледао према реци. На површини воде плутали су дрвени комади чамца које је река носила низводно. На његовим уснама, испод дугих бркова, заиграо је осмех. Окренуо се ка шуми.

- Док је тако к'о што си ти Милане, неће народ пропасти! - довикнуо је за Фелбабом који је већ нестао иза шумског растиња.